

18

АНТОНІНА БАГЛІЙ-СМЕРЕКА

засл.арт.УРСР

28/VIII.65

МУДРИЙ КЕРІВНИК,

ДОБРИЙ НАСТАВНИК.

1965р.

Жарків
Проспект Правди № I кв.29
БАГЛІЙ-СМЕРЕКА
Антоніна Михайлівна

МУДРИЙ КЕРІВНИК, ДОБРИЙ НАСТАВНИК.

В колі митців театру часто виникають бесіди про те, які риси характеризують передового діяча культури? Тема стара і вічно нова! Адже процес зросту культури невпинний, нездоланий. І народ-носій нашої соціалістичної культури – ставить перед її діячами все нові, все вищі вимоги!

Зрозуміло, що в час таких бесід ми згадуємо образи художників, які втілювали в собі: високий талант, світлий розум і благородство душі! В пам'яті постають: Горький, Станіславський, Рєпін, Роллан, Довженко, Курбас та багато інших. Вони розуміли і своїм творчим трудом доводили непорушність закону для митців: про єдність ідейної і моральної чистоти. Їм належать думки про те, що митці "повинні любити мистецтво в собі, а не себе в мистецтві", "хто не віддає всього себе мистецтву, той не віддає нічого". Життя і творчість цих поетів-мислителів були великим подвигом і прикладом для поколінь.)

... Велика група відомих зараз митців театру довгі роки працювала разом з режисером Олександром Степановичем Курбасом в "Молодому театрі", "Київському мандрівному" та в театрі "Берегів" аж до трагічних подій 1933 року. У взаємних творчих пошуках, самовідданому труді вони з року в рік досягали художньої єдності, згуртованості та високої майстерності. Вони досягли височини, яка гаряче й достойно була оцінена радянським народом.

... До вступу в "Молодий театр" я лише два місяці – після закінчення школи ім.Лисенка – працювала в антрепризі Гаєвського в м.Ромнах. (І за такий короткий час ми з подругою по школі артисткою Прохоренко зазнали там багато гіркот; ми пізнали чому про подібні провінціальні трупи ходила тоді така недобра слава!

Різними засобами нас хотіли примусити приймати участь в бенкетах та вечірках, які після вистав влаштовували гульвіси-офіцери та всілякі діляги військового часу... Ми вирішили тікати...

Розгнівана хазяйка, пані Гаєвська, сказала нам на дорогу таке: "Глупые девченки!.. Разве так карьеру делают?.."

... Я опинилася в Києві без роботи, з розпачем і сумнівами в серці... Аджеж таке може бути і в інших антрепризах! ... В осені я вже була в м.Чернівцях вихователькою в дитячому будинку для безпритульних дітей. Такі будинки тоді влаштовував "Союз городів" в Буковині. І там я зустрілася з людиною щедрої й доброї душі, з Ольгою Юліанівною Кобилянською. Вона допомагала організувати навчання дітей в будинках. Вона стала також моїм старшим другом і духовним розрадником! Не давала погаснути моїм мріям про роботу в театрі. Від неї я вперше почула розповіді про велику громадську й театральну діяльність актора й режисера Степана Яновича та його талановитого сина артиста Леся Степановича Курбаса. Це було мое, так би мовити, заочне з ним знайомство.)

Мої друзі - кияни сповістили мене, що Лесь Курбас вже працює в Києві в театрі М.К.Садовського. А згодом прийшла й друга приємна звістка: Курбас разом з творчою молоддю організовує товариство "Молодий театр".

... 1917 року влітку я вже була прийнята до "Молодого театру". Відтоді до кінця творчої діяльності О.С.Курбаса на Україні, мій труд в театрі був зв'язаний з ним!

Я щаслива з того, що він був нашим мудрим керівником, добрим наставником!

... Як актор т.Курбас працював в театрах Зах.України та

в театрі М.К.Садовського. А в "Молодому театрі", "Київському мандрівному" та в театрі "Березіль" акторську працю він сполучає з керівничою роботою і режисурою.

Сам перелік створених ним образів вказує: який широкий діапазон його таланту! Герої п'єс Карпенка-Карого, Кропивницького, Ів.Франка, польських і німецьких драматургів.

А в київський період він грав: Ричарда / "У пущі" Л.Українки/, Макбета, Едипа / "Едип-цар" Софокла/, Івася / "Молодість" Гольбе, Леона / "Горе брехунові" *Гриць Парцера* /, Корнія / "Чорна пантера" Винниченка/, Хлестакова / "Ревізор" Гоголя/, Кавалера / "Мирандоліна" Гольдоні/, Гельмера / "Нора" Ібсена/, Гершеле / "Сатана" Гордіна/, Візника / "Цвіркун ша печі" Дикенса/ та інші образи.

Треба сказати, що Курбас - добрий знавець мов - сам же й перекладав п'єси Ібсена, Гауптмана, *Гриць Парцера* Жулавського.

В акторській творчості - та й у всьому, що робив Курбас в мистецтві - він виявляв полум'яну пристрасть! Він віддавав максимум духовних і фізичних сил на рішення своїх творчих завдань, сценічних образів. Це так запалювало всіх нас його учнів і співучасників, що ми мали такі добрі наслідки, на які іноді й не сподівалися! ... Було, приміром, таке. Готуємося ставити трагедію "Едип цар". Платні в "Молодому театрі" ніхто не одержував. Отож репетиції здебільшого відбувалися в час вільний від наших "приватних посад". І термін підготовки прем'єр був короткий. Шукаючи виконавицю образу Йокости режисер Курбас призначив на цю роль молоду артистку Щепанську. Вона мала виразну постать, приємний голос... Та в процесі роботи виявилось, що темперамент

артистки не відповідає античному образу. До того ж над нею тяжіли наслідування "наспівному методу" побутового театру. Тоді Курбас від "підказу акторові" вдався до методу особистого "показу". І сам він - виконавець Едипа - в діалогах з Йокастою виявляв таку силу пристрасті й виразності, і таку міру взаємного сценічного зв'язку, що це все молоду артистку піднімало, запалювало, вчило! Курбас будив у неї щирі людські почуття, затамовані штампами побутового театру!

Щепанська зовсім задовільно виступила в ролі Йокости.

... Трагедія Софокла "Едип цар" була одною з програмних вистав Курбаса. Готуючи її Курбас підказував, закликав нас відходити від ~~старих~~ застарілих канонів відображення античної класики і шукати нове трактування й засоби вияву. І він у великій мірі досягнув цього в спектаклі. В сценах і діалогах після дізнання Едипом того, що він "убивця батька і муж своєї матері" - особливо яскраво виявилось оте нове бачення ним трагедії і самого образу Едипа.

Сила почуття, інтонаційні та пластичні засоби вияву приводили глядачів до відчуття, що духовні страждання Едипа зборолити його фізичні страждання. То не був вияв тільки особистої трагедії Едипа. Діалоги несли в собі гранично-пристрасний розмисел людини про зло і людські злочини!

І зовнішність Едипа в сцені "Осліплення" була відмінного від старих театральних канонів, коли глядачів намагалися "устрашати" пригніченістю та густими потоками крові на лиці та навіть на хітоні!

Ніякої пригніченості не було. Рівно, в своєрідному ритмі виходила вольова людина... На голові та ж, що й раніше, антична укладка волосся. А з очей на скроні сплили два невеликі струмки крові.

Всі засоби вияву Курбас скеровував на розкриття старждань людського духу. Мисль, зміст прагнув донести не тільки самим поетичним словом Софокла, а в єдності із класичним виявом своєрідними ритмами, паузами.

... Час і досвід надають мені сміливості стверджувати, що спектакль "Едип цар" та образ Едипа, створений Курбасом - справді наближалися до твору Софокла. Це було новаторське відтворення античної трагедії!

О.С.Курбас - постановник "Ревізора" і виконавець ролі Хлестакова: Ми актори, у своєму колі, рівень виконання ролі Хлестакова виміряємо по тому, як виконавець грає сцену "побре-хеньок про Пітер" та як він "п"яніє".

Курбас в цю сцену вніс свій оригінальний вклад. Він не зображував фізичного сп"яніння. Пив дуже мало... Тонко й делікатно, не ображаючи тих хто запрошував, він уникав, відхиляв пропоноване вино... Це була цікава мімічна гра... Але щиро "грав" те, що він "від малого вже п"яніє".

По своїй особистій природі Курбас був привабливий, щирий, теплий!

А в ролі Хлестакова він так щиро, наївно "брехав", що це вабило і гостей і глядачів! Публіка гаряче вітала виконавця.

Вперше роль Хлестакова він грав у Києві. Коли "Мардрівний театр" був в м.Умані спектакль відновили. Курбас вніс в нього чимало нових "знахідок". Але десь напередодні четвертої вистави він захворів. А виставу відмінити не сміли!.. Глядачами

мали бути червоноармійці. Актору Фавсту Лопатинському, який са-
мостійно готував Хлестакова, дали можливу кількість часу на
репетицію, Курбас розповів основні задачі. І спектакль відбув-
ся...ЛОПАТИНСЬКИЙ - актор гарячий і дерзновенний - заграв Хле-
стакова так своєрідно, що це спричинилося до нежданного для нас.
В сцену "сп"яніння" - та й у весь спектакль - він вніс тонку
міру "простакуватості" та ~~зледіюватості~~^{жестової} "хитринки"... Це було
по-новому: свіжо, розумно, весело! Від цього для глядачів ста-
вало дивним: чому Хлестакову "вірять"? Всі інші персонажі від
цього здавалися ще більше "невежественними".

Після вистави між режисером і Лопатинським відбувся друж-
ній, творчий діалог... Курбас назавжди відмовився грати Хлеста-
кова... Він говорив Лопатинському: "В твоєму виконанні багато
нового... Треба цю перспективу розвивати... Віднині ти грати-
меш. Мені бракує часу шукати нове... і змагатися з тобою. Мене
заповняє режисерська робота!..." Справді, - це було так... Кур-
бас щодалі менше грав на сцені. А в Києві з 1922 року і зовсім
перестав.

...Трагедія Шекспіра "Макбет" невичерпне джерело для все
нових творчих пошуків. Наші попередники, сучасники наступники
знаходили й будуть знаходити в ній матеріал для розкриття в лю-
дях: себелюбства, честолюбства, властолюбства, деспотизму й ти-
ранії!

Вперше "Макбет" був поставлений Курбасом в Білій-Церкві,
а другий варіант, в якому він сам вже не грав, він поставив у
Києві в 1924 році.

Він мріяв і про дальшу працю над трагедією. Вже в Харкові
за його ініціативою і консультаціями план вистави розробляв ре-

в серпні 1920 року

жисер Лесь Дубовик.

Було б добре, якби увесь пізнавальний матеріал про цю роботу над всіма варіантами був знайдений і узагальнений театрознавцями.

...В період роботи театру в м.м. Білій-Церкві та Умані до колективу прилучалися молоді й старші досвідчені майстри-актори: Л.М.Гаккебуш, Д.І.Антонович, Р.Нещадименко, В.Калин, І.Г.Гавришко, та ~~інш.~~ *В.С.Василько*

Актор Володимир Калин мав невичерпну привабливість, сценічну простоту і легкість! Великий жаль відчували всі ми, що через хворобу він недовго радував нас своїм талантом. Він був змушений виїхати на лікування до батьків у Західну Україну.

Незабутній створений ним образ Подколесіна в "Одруженні" Гоголя.

... В бесідах Курбаса з акторами в час підготовки "Одруження" висловлювалися думки про те, що не слід розглядати комедію Гоголя як "розважальну", або близьку до водевілю - як це бувало в театрах. Це скоріше - сумовита усмішка Гоголя, його добродушний роздум над пригодами й характером зовсім не простакуватого Полколесіна. Роздум над тим: як ~~недо~~ складеться його життя. Він щиро мріє про сім'ю. А коріння невдач і пригод в тому, що він-лінькуватий і лякливий! Боїться начальства, боїться самого життя.

У створеному Калином образі ми відчували глибокий зміст мудрості, яку любив висловлювати Гоголь - "гірким сміхом моїм посміхався"^{юся}... Це той же сміх, що й в геніальній комедії "Ревізор".

... Влітку 1921 року колектив "Мандрівного театру" вирушив до м.Харкова. Виїзд туди був погоджений листовно з культосвітніми організаціями столиці. Слово "вирушили" тоді точно відповідало стану тодишнього транспорту... Подорожани "вирушали" кудись... А коли вони приїдуть туди не могли сказати ні вони, ні самі "транспортники!"

Іхали довго, з пригодами. Приміром, на станції Цветково Орточека, довідавшись, що в теплушці їдуть артисти, запросило нас спинитися і заграць виставу... А у нас майже не було костюмів та перук. На це нам натякнули, що через непередбачені причини Наш вагон затримається на певний час. Ми зрозуміли "натяк" і заграли "Мірандоліну". Довелось і на другий день грати "Панну Мару". Вже зійшлися околишні глядачі... Успіх був великий... Нас з подякою відправили . і навіть із скудних своїх продовольчих можливостей виділили й нам на дорогу. Ми раділи, що сталася така пригода... Ф.Лопатинський навіть склав куплета про актора, що грав у виставах

"Срібного" заграв я "рижим",

"Графа" лисим буду грать -

✓ От що значить: У Цветково

Випадково попадуть..."

... В Харкові нас зустріла біда!.. У місті пошесть тифу... Оселили в малому гуртожитку... Коли в Наросвіті довідалися, що ми певний час можемо працювати як студія, нам сказали: "В харкові вже біля 20-ти студій. Нам потрібен виробничий театр... "Грайте!". Ми цього не могли, - не всі актори з'їхались. Настали труднощі... Грошей нема... Вирішили їхати до Білої Церкви.

Лопатинський тоді лежав у тифозній лікарні... Криза вже пройшла... Ми з В.С.Васильком "викрали" його через вікно... Чекати поки буде дозвіл лікарів не можна...

Ми знову в Білій Церкві. Вона нас рятувала вже в трудну годину... Іде навчальна і тренувальна праця. Граємо по цукроварнях, селах. Одночасно Курбас працює в єврейській студії.

До колективу приєднуються все нові молоді ентузіасти-шукачі нового в театрі: т.т. Б.Ф.Тягно, Я.І.Бортник, Г.Г.Ігнатович, М.В.Савченко, Г.Затворницький, Г.І.Бабіївна, Н.К.Титаренко, Шагайда та інші.

Взимку Курбас з ініціативною групою розпочав організацію товариства "Мистецьке Об'єднання Березиль".

У березні ¹⁹²² Київська Політосвіта затвердила статут Товариства... Колектив переїхав до Києва.

(вже було згадано про навчальну й експериментальну роботу яку Курбас проводив в театрі.)

2 ... По-юності й недосвідченості ми, звичайно, не завжди чітко розуміли і відбивали в практиці поставлені ним завдання і вимоги. Це завдавало йому гіркої... Однак він цього не виявляв, а з педагогічною терпеливістю повторював, настійно домагався від нас подальшого труда.

(Слід спинитися над тією часткою навчальної праці, яка послідовно розвиваючись, стала добрим творчим надбанням для многих театрів.)

Курбас шукав сам і нам підказував і ~~нам підказував~~ знаходити засоби вияву змісту, почуття і характеру - не тільки через драматургічний матеріал автора... А ще й через предмети вжитку, через додаткову до п'єси дію, людську поведінку тощо. В міру

осмислення й просування вперед цих пошуків - ми по різному це називали: іносказання, перенесення дії, образне перенесення.

... Спектакль "Макбет" /другий варіант 1925 року/, ^{Воронка} ~~єсть два~~ приклади такого перетворення. З великим успіхом в спектаклі виступили: І.О.Мар"яненко - Макбет, Л.М.Гаккебуш - леді Макбет, С.І.Каргальський - Банко та інші.

Конкретними, пізнавальними для всіх нас були знайдені режисером та виконавцями образні "іносказання"...

(В додаток до гама сценічних засобів, що відображували почуття й характер леді Макбет, т.Гаккебуш вдалася ще й до такого "іносказання"... От вона з'являється на сцені після "вбивства мужа"... Вона несе - граничний зовнішній спокій, нема жодного інтонаційного вияву тривоги. Та ж впливова вольова поведінка з усіма партнерами... І тільки іноді вона - по черзі витирає двома пальцями з рук щось, чого нема на руках... Вони зовсім чисті.. Це вона повторює в подальшій грі, в інших зовсім несподіваних місцях... Кожного разу - якимось інакше... Вже після другого повтору у глядачів думка: їй ввижається, що на руках кров... Це приковує глядачів... Вони відчують, що за зовнішнім спокоєм, певністю й гордою осанкою - через отой жест витирання неіснуючої крові - виривається прихований страх. А може й заглушений голос совісті.)

... "Комуна в степах" п'єси М.Куліша. Постановка режисера Павла Кудринського.

В репетиція довго не вдавалася сцена, в якій дівчата - комунарки прикрашають кімнату - вішають портрет В.І.Леніна. Виконавиці: арт-ки В.М.Чистякова та Р.Нешадименко. На репетиції прийшов О.С.Курбас. Він делікатно зауважив, що сцена,

мовляв, достатньо підготовлена й намічається рішення.." Але в ній - говорив він - немає ще підтекстного звучання, дійового іносказання. Ви, комунарки - Уляна та Хима, не відчуваєте ще величі образу самого Леніна... Відчуйте, що у вас в руках не ілюстрація-фотографія, а велика реліквія, яка зв'язує вас духовно з вождем!" Курбас підказував, часом показував засоби вияву таких почуттів. Скеровував на створення атмосфери урочистості, святковості... Без найменшої сентиментальності... Адже образ Леніна і сентиментальність - несумісні!

До музично-симфонічної точності були ялагожденості доводив усі засоби вияву: слово, рух, мізансцени, звучачі паузи, ритм і темп...

Було досягнуто глибоке перетворення. Дівчата так вели діалог, так поводитися з портретом - ніби з Іллічем зустрічалися!

Вдячні глядачі гаряче вітали виконавець. Аплодисменти лунали, коли арт.Нещадименко /Уля/ зверталася до арт.Чистякової /Хими/: "Пере-коси-ла, Химо-о-о! Пере-ко-си-ла-а!"

... Спектакль "Товариш жінщина" був поставлений до 8-го березня... Режисерську бригаду очолювала В.М.Чистякова. Яскраве перетворення було знайдене в сцені, коли жінки піднімають "бунт" проти своїх чоловіків, які записуються в колгосп... Як потривожені курки вони збилися в кружок, присіли на землі... В інтонаціях діалогу, в підтекстах була ота тривога і протест... Курбас схвально оцінив роботу і зокрема інтонаційну розробку і засіб вияву знайдений артисткою А.М.Смерекою. Внутрішній стан і почуття вона виобразила через народне "причитання... "Не піду в твій чо-о-ртів колгосп. Не хо-о-о-чу! Ні пекти, ані ва-а--арити не буду... не бу-у-у-у-ду-у!"

До глядачів була донесена ота селянська духовна відсталість і темнота!..

В "Молодому театрі", "Мандрівному" і в "Березолі" бували часткові суперечності, творчі дискусії... Але завжди основні кад-ри підкоряли свій труд і взаємини головній меті - єдності колек-тиву, завданням радянського театру!

... О.С.Курбас бував строгим, непримеренним, - коли був пере-конаний, що така позиція на користь громадській справі. Бувало, що він знімав з ролі за свавільне порушення у виставі встановле-них видів.

... Актора Б.О.Балабана Курбас любив за творчу винахідли-вість... Одначе за одну "імпровізаційну знахідку" на самій вже ви-ставі Балабан одержав догану в присутності акторів!

В Харкові пішла вистава "За двома зайцями". Постановка В.С.Василька.

...Відбувається сцена "Базар"... Момент коли основна дія в діалогах масовки... А праворуч, окремо на авансцені стоять спекулянти: Капілевич /Балабан/ і Супчик /Макаренко/... Увага глядачів /за завданням поставника/ повинна ~~бути~~ бути тільки на масо-вій сцені... І не повинна викликати сміху... А глядачі раптом починають щодалі сильніше сміятися... Збентежені актори не розу-міють - чому це?..

А причиною такого став актор Б.Балабан. Він став лицем до Супчика і спиною до глядачів... Просунув обидві руки під фал-дами фрака... І почав "жестами" зображувати діалог із компаньйо-ном Супчиком!.. Він руками щось запитував... щось відповідав... Тонкою грою рук доводив ~~до~~ глядачів до сміху, реготу... Вони

розуміли діалог!... На тій виставі був і Курбас... Другого дня Балабан одержав "нагороду" за свою імпровізацію.

"Як ви насмілилися - казав він - порушувати свавільно встановлене життя вистави. Ви порушили зміст... і ідейні акценти!".. Трохи заспокоївшись казав: "Якби ви таку імпровізацію, таке перетворення зробили в час підготовки ми вас підтримали б... т.Василько якось інакше скомпонував ^{бу} сцену... А ви припустили свавілля... От і одержуйте догану!"

...Прикладами про перетворення нам хочеться сказати про те, ~~та~~ яку вагу їм надавав Курбас... Року 1928-го на лекції із сценічної майстерності він вже чітко сформулював цю частину своєї творчої системи.

В "Березолі" /кінець 20-х років/ окремі робітниківтеатру "запаморочилися" від успіхів... Почали вести розмови про гастрольну подорож до Москви. На це Курбас говорив, що ставити перед собою таку задачу взагалі треба, але заперечував проти передчасного показу. Він стверджував, що театр ще не досягнув належної художньої зрілості, високої згуртованості ансамблю. "Від незрілих яблук - оскома нападе... Не поспішаймо! Хулу, а не похвалу ^А можна зробити!"

... Літератор О.Копиленко року 27-го, від надмірного старання, написав був статтю, в якій певну групу акторів назвав "Пантеоном митців..."

Олександр Степанович це різко засудив! Хіба ж можна робити якісь співставлення з "Пантеоном", в якому поховані генії всесвітньої культури?! Це недобра похвальба! Вона на шкоду й тим, кого "захвалюють!"

... Бувало так, що окремі робітники колективу виходили з його складу. Та більшість їх усвідомлювали необхідність поєднувати особисте із суспільним і поверталися знову до "Молодого театру" і "Березоля". Олександр Степанович їх радо зустрічав... і вони по справжньому дружньо далі працювали...

Були одначе й такі, що до тих суперечок додавали левину пайку себелюбства та зрозумілості і вони, звичайно, не могли утриматися на рівні достойних методів творчих дискусій... Вони скочувалися до недостойних засобів, аж до клевети включно!

... Коли я читаю критичні статті про сьогоднішні театральні прем'єри чи дивлюся їх сама - я бачу, що передові театри широко застосовують багато тих сценічних засобів, які в 20-х - 30-х роках шукали й знаходили режисери-новатори. І це закономірно! А отже ті "засоби-знахідки" майстрів-митців зазнавали в ті часи жорстоких нападів від схематиків: догматиків! А на Україні в додачу до них - ще й від "хуторян-обивателів", прихильників застарілих штампів побутового театру!

Режисеру Курбасу, "Молодому театру" й "Березолю" закидали всяке: модернізм, нігілізм, формалізм та знаважання національної спадщини...

А ці театри й Курбас в трудних шуканнях, в досягненнях і невдачах послідовно йшли вперед до знайдення нових форм сценічного вияву, відображення радянського соціалістичного буття!

Треба було за історично короткий час оволодіти досягненнями братньої російської театральної культури та все-світньої класичної спадщини. Треба було підняти загальний

культурний рівень акторів та висоту сценічної майстерності.

1929 року О.С.Курбас так визначив завдання театру... "Нам треба йти від нагромадження найбільших труднощів до найбільшої свободи й легкості: через найбільшу складність до найбільшої простоти. Іншого шляху до мистецтва зовсім нового часу немає ~~і не може бути~~ *соціалістичного миста і соціалістичного села миста*". /З протоколів Режлабу/.

"Наше завдання задовольнити соціальне замовлення епохи на тлі попередніх досягнень української театральної культури та використання світового майстерства; знайти театральні мистецькі форми, що в них ідеологія пролетарська знайшла б найліпше втілення" /Журнал "Нове мистецтво" №№ 14,15 за 1927 рік/.

... Пам"ять посилає мені спогад про подію, в якій у неприхованому вигляді виявилось честолюбство і властолюбство керівників літературної організації ВУСПП.

1931 року мав увійти в дію Харківський Тракторний завод. Колектив "Березоля" мав з його будівельниками шефські зв'язки.

Пуск заводу треба було відзначити достойною мистецькою подією.

На одній раді Режлабу з керівниками будови т.Курбас подав ідею створити виставу про героїв будівників. Її підтримали й громадські організації столиці. Часу до пуску заводу було вже небагато. Розпочалася напружена робота... Режлаб розробив сценарій п'єси, план вистави. Звернулися до письменників, щоб вони створили бригаду для написання текстів... Отут і виявилася властолюбна групови позиція ВУСПП"у... Як, мовляв, театр насмілився пропонувати склад бригади письменників, в якій є члени ВУСПП"у?! Її керівники т.т.Микитенко та Кириленко категорично відмовили.

Це не затримало благородного почину. Тексти були написані!... Вся робота над виставою була оголошена ударною... Актори у вільний від репетицій час допомагали технічним цехам, жінки працювали в костюмерні...

т.Курбас перебрався на життя в приміщення театру... Його мати Ванда Адольфівна приносила йому їжу та міцну каву. Ночами він редагував ескізи текстів і готувався до денних репетицій. Заводська багатотижка була постійним учасником в роботі. Ентузіазм і творче горіння Курбаса запалювали всіх!

І спектакль "Народження велетня" був поставлений своєчасно. Особливо яскравими були картини: "Ураган", "Вокзал", "Мітинг на морозі" та "Мулярі" з А.Бучмою в головній ролі. Громадськість столиці та будівники заводу побачили достойне мистецьке відзначення великої події.

... Як же поставилися керівники ВУПП"у до поведінки непокірного Курбаса й театру? Вони не утрималися від недостойного осудження: "Ви ж з вулиці набрали літареторів - одноособників".

А хто ж були ті літератори?... Микола Нагнибіда та Іван Шутов, тоді члени літгуртка заводу ХПЗ, нині відомі поет і прозаїк, письменник Ю.Смолич, два актори-березильці.

Отак в ті роки реагували вуспівці на творчу діяльність багатьох митців культури, які не хотіли беззастережно підкорятися їхньому диктату!

Якось в розмові з актором Ф.І.Радчуком з'ясувалося, що він був свідком однієї трагічної події в Києві 1918 року на Вознесенській вулиці. Він тоді був розсильним хлопцем в аптеці Матусевича.

... Червоні віська вибивають з міста петлюрівців... Безлюдні вулиці. Та ось із-за рогу виходять троє дівчат. Рантом снаряд потрапляє в стовб і розривається. Вибухом одній дівчині знесло голову, другу із скривавленим лицем принесли в аптеку... Третю не ушкодило...

... Я - була д^ургою з тих дівчат... Трагічно загинула дівчина села Сашуня, яка за кілька хвилин перед смертю розповідала про своє одруження. Не ушкодило Галину -д^ньку Івана Франка. Я в шпіталі... хірургічна поміч... Розпач... Страх... Невже осліпну?! Лікарі заспокоюють... Та хіба можна зразу повірити в такому стані?..

...Моїм добрим розрадником був О.С.Курбас. Він відвідував, потішав... "Ну, що ж? Коли залишиться шрам, будеш грати характерні ролі... Мистецтво гріму все скрашує..." Пізніше я довідалася: він знав, що я ще в школі Лисенка любила характерні ролі... І в театрі ~~ск~~скеровував мене на це... Тактовно, як добрий педагог!

... Другий спогад... 1920 рік. На Київ наступають війська панської Польщі... Я з малою дитиною на руках та чоловіком, актором Фавстом Лопатинським, оселилися у моїй матері на Слобідці... Бій уже йде на підступі до Целного мосту. Стрілянина раптом ущухла... Якийсь час гнитюча тиша... Тоді з криком до мосту біжать польські солдати. Поодинокі збігають в сусідні будинки... До нас увірвалися двоє... Побачили мого чоловіка... "Комуніст?! Де заховалися інші?... Виходь!.." Я втратила здатність говорити... Коли Лопатинський вирвався, підбіг до мене і поцілував, тоді лише прийшла до себе... Не знаю, що кричала... що говорила... З дитиною на руках вибігла на ганок,

звала на поміч... Люди знали мене з дитинства... і виходили, і оточили нас... Щось доводили польським солдатам, уомвляли... Вони з рештою побігли услід за першими до мосту...

Згодом, коли трохи заспокоїлися, стали думати: куди йти?... Де шукати захисту?..

- До нього - друга і наставника!..

Через Печерські горби вибігли на Банківську... Згадую лише таке... Я збігла на другий поверх, скрикнула: "Поляки хотіли розстріляти Фавста!.." - втратила свідомість... Коли отямилася, побачила: дитину доглядають Валентина та Ванда Адольфівна, мати Курбаса, а він сидить біля мого ліжка...

- "Де Фавст?" - питаю в страху.

- "Будь спокійна... Немає небезпеки... А Фавста я послав оповіщати акторів "молодотеатрівців" про те, що будемо покидати Київ... Пани-шляхта спектакля "Гайдамаки" нам не простять!.. Будемо вирушати якнайшвидше!"..

... Що це було? Події тільки з мого приватного життя?... - Ні!.. Не тільки в них виявилася благородна риса душі нашого керівника Курбаса, яку й завжди ми в ньому бачили!

Особисте життя, побут, перспектива розвитку кожного робітника театру були для Курбаса постійною гарячою заботою! Він це поєднував з пристрасним бажанням зберігати колектив!..

Ми виїхали до Білої Церкви.)

... Повага і любов щодалі більше зростають у людей до тих митців, які всього себе віддають служінню народу і мистецтву.

Зневага і осудження щодалі більше зростають до тих діячів, які особисті інтереси ставлять вище загальних, які "із загального котла беруть більше, ніж вкладають в нього" /Бернард Шоу/.

І ніякими "димовими завісами" оті себелюбці не можуть приховати своєї "крадіжки!" Так, це крадіжка! Митець - це боець передового краю!.. В силу свого суспільного положення він зобов'язаний віддавати всього себе мистецтву, народу! А себелюбці й честолюбці обкрадають, гальмують культурний процес! Життя їх усуває з дороги... Проте, їхня розкладницька робота довго, відбивається печальними наслідками!

Мое серце сповнюється вдячністю, коли спогад повертає мене до тих щасливих років моєї праці поруч з мудрим керівником і добрим наставником народним артистом Олександром Степановичем Курбасом.

Його скромність спричинилася до того, що громадськість мало знає про Курбаса по-за його творчою і громадською діяльністю, в особистому житті.

Людина глибокої ерудиції, великого таланту, він увесь віддавався театру, вважав його могутнім чинником боротьби за вільне, щасливе життя... Філософ, поет, добрий музикант! Талановитий актор і новатор-режисер! Людяний, простий і добросердечний у взаєминах... Моральна чистота, принциповість і одночасно непримиренність до проявів егоїзму, *лицьанства* та стяжательства.

Такі риси характеризують О.С.Курбаса!

... Варто було будь-кому побачити його в робочому кабінеті, щоб зразу переконатися в тому, який спартанський образ життя у цього митця... В приміщенні були: стіл, тверде